

УДК 338.31:631.11.016

МАТВІЙЧУК О.Є., аспірантка

Науковий керівник – ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРИБУТКОВІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті наголошено, що в умовах трансформації економіки та активізації інтеграційних процесів в світовий економічний простір значно посилився вплив зовнішнього середовища, що перетворило його на головний чинник, який обумовлює стратегію і ділову політику сільськогосподарських підприємств. Мінливість зовнішнього середовища зумовила той факт, що успішне функціонування підприємства залежить від рівня його економічної стійкості, що визначається здатністю так реагувати на зовнішні подразники, щоб не лише зберігати та генерувати чинники, які зумовили його врівноважений стан, але й сприяти подальшому розвитку, використовуючи власний економічний потенціал. Основною умовою досягнення стану економічної стійкості є одержання оптимальної величини прибутку, достатнього для подальшого розвитку сільськогосподарського підприємства на основі самофінансування. У статті розглянуті питання сутності поняття «економічна стійкість підприємства». Проаналізовано умови та фактори формування економічної стійкості, визначено особливості її формування в сільськогосподарських підприємствах. Досліджено вплив прибуткової діяльності сільськогосподарських підприємств на їх економічну стійкість.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, прибутковість, економічна стійкість, ресурсний потенціал, забезпечення та підтримка стійкості, фінансова стабільність, економічний розвиток, управління.

Постановка проблеми. У сучасних умовах важливою характеристикою підприємства є економічна стійкість його функціонування, яка забезпечує інвестиційну привабливість, визначає основні інструменти управління та дозволяє значно підвищити ефективність управлінської діяльності. Узагальнення наукових підходів до розгляду підприємства як складної, багатofункціональної системи, ефективність функціонування і розвитку залежать від спрямованості процесу відтворення в умовах мінливості чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ. Вважаємо, що складність полягає у тому, що зазначена категорія є багатомірною, тобто має об'єднувати виробничі, фінансові, соціальні, екологічні та інші аспекти функціонування підприємства, а також враховувати особливості виробничих систем, зокрема специфіку сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання забезпечення економічної стійкості підприємств та подальшого їх економічного розвитку розглядалось в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: І. Ансофф, Ж.Д. Анпілогова, О.В. Ареф'єва, І.А. Бланк, А.Р. Беллоу, Є.Ф. Брігхем, В.О. Василенко, В.В. Вітлінський, О. Джумкова, М.І. Діба, С.Б. Довбня, П.М. Макаренко, К.Д. Олсон, С.Ф. Подкропивний, О.А. Поліщук, В.Г. Савицька, О.Г. Сокіл, І.І. Туболец, О.В. Ульяновченко, Л.О. Чіп, А.Д. Шеремет та інші. Водночас, ряд положень щодо формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств залишаються невизначеними, що потребує їх подальшого дослідження.

Мета дослідження – визначення впливу прибутковості діяльності сільськогосподарських підприємств на їх економічну стійкість, а також обґрунтування факторів, що її визначають.

Матеріал і методи дослідження. Теоретико-методичною основою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У дослідженні використано системний підхід та монографічний метод.

Результати досліджень та їх обговорення. Із позиції системного підходу, економічна стійкість підприємства є синтетичною, системною характеристикою, що відображає: властивість адаптивності до змінюваних чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ в умовах невизначеності внаслідок виникнення ризиків, конфліктів і кризових явищ; здатність знаходитися у динамічній збалансованості, зумовленій необхідністю здійснення відтворювального процесу як базового чинника забезпечення життєдіяльності.

Дослідження економічної стійкості із позицій відтворювального підходу передбачає: виділення фундаментального циклу відтворення деструктивних чинників, інструментів їх подолання і чинників стабілізації; встановлення базових типів процесу відтворення економічної стійкості (просте, розширене) і перехідних типів, що генеруються під час переходу від простого до розширеного відтворення [1, 2].

Під відтворенням економічної стійкості розуміється циклічний процес, в якому відбувається формування, розширення, закріплення, перетворення якісних характеристик адаптаційних

можливостей підприємства, що забезпечують динамічну збалансованість структурно-функціональних підсистем, і взаємодії його економічної стійкості як передумови і результату. У ринкових умовах така динамічна збалансованість забезпечується на вартісній, регулятивній і управлінській основі. Змістовні характеристики типів відтворення економічної стійкості полягають в наступному. Доступний тип відтворення характеризується дефіцитом інструментів, що забезпечують економічну стійкість за надмірності загроз і ризиків. Функціонування підприємства у цьому випадку входить у режим кризи, в якій відбуваються утиск ресурсної бази, неповне використання виробничого потенціалу і редукція потреб життєзабезпечення.

Адаптаційна здатність підприємства при цьому може досягати свого граничного рівня, що призведе до його руйнування. Просте відтворення економічної стійкості характеризується адаптаційною здатністю балансувати загрози і ризики інструментами їх подолання. Значна частина елементів системи перебуває у стабільному режимі, але при цьому можливі відхилення деяких з них від нормального рівня. Цілісність організації може бути легко порушена або перетворена. Сфера простого відтворення межує зі сферами редуруючого і генеруючого типів відтворення. Розширене відтворення характеризується профіцитним набором інструментів забезпечення економічної стійкості відносно загроз і ризиків. Адаптаційна здатність має проактивний характер. При цьому відбувається розширення ресурсної бази, перетворення виробничого потенціалу на основі інновацій, забезпечується стійке функціонування та інноваційно-орієнтований розвиток підприємства [3].

Економічна стійкість розглядається нами як систематизований, багатокomпонентний, безперервний у часі процес щодо профілактики, нейтралізації, подолання внутрішніх проблем, зовнішніх загроз і активного використання наявних компетенцій, що розвиваються, з метою реалізації можливостей зовнішнього середовища, спрямований на забезпечення внутрішньої і зовнішньої збалансованості підсистем підприємства. Потреба в розширеному відтворенні економічної стійкості передбачає використання стратегічного підходу до управління. У цьому випадку йдеться про використання методологічного та інструментарного потенціалу стратегічного менеджменту для реалізації відновлювальної функції підприємства як системи, що забезпечує відтворення його економічної стійкості у процесі розвитку.

Дослідники у своїх працях виділяють наступні особливості підприємства, які характеризують його як систему: відкрита система, що зазнає впливу чинників зовнішнього середовища; підприємству властива комплексність, яка визначається повнотою його цілей і завдань, а також різноманітністю процесів виробництва і управління; підприємство є динамічною системою, спроможною розвиватися, змінюватися, переходити від одного якісного стану до іншого, залишаючись при цьому єдиною системою; підприємство є саморегульованою системою, що може пристосуватися у певних межах як до внутрішніх, так і зовнішніх змін; підприємству як системі властива цілісність.

Російський науковець В.А. Фатхутдінов визначає виробничу систему як єдність матеріальних і нематеріальних складових досліджуваного об'єкта, їх зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що забезпечують раціональність інформаційних, виробничих, управлінських та інших процесів із перетворення вхідних потоків системи в її вихідні потоки та досягнення цілей суб'єкта управління. Об'єкт (підприємство, організація і т. д.), що не відповідає цим умовам, є безсистемним, хаотичним. На думку автора, у виробничій системі первинним є її оточення, а структура – вторинна. Об'єкт не зможе адаптуватися до будь-якого навколишнього середовища, а також функціонувати і розвиватися у ньому без встановлення з нею відповідних зв'язків [4, с. 169].

Ми поділяємо думку науковців, що економічна стійкість підприємства визначається як його спроможність до забезпечення рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання виробничих ресурсів і управління підприємством, стійкого фінансового стану через поліпшення структури активів, а також повного використання виробничих потужностей і соціального розвитку колективу у разі самофінансування в умовах мінливого зовнішнього середовища [5].

Стабільний і ефективний розвиток економіки господарюючого суб'єкта характеризує комплексна система показників, що відображає у динаміці збільшення прибутку і забезпечення оптимального рівня рентабельності, максимально можливе економічне зростання (збільшення обсягу продажів), досягнення і підтримку стійкого фінансового стану на основі ефективного використання сукупності й кожного виду ресурсів, виконання у повному обсязі зобов'язань перед працівниками, державою та іншими контрагентами.

У 2012 р. виробництвом сільськогосподарської продукції займалося майже 56 тис. підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, у користуванні яких було близько 22 млн га сільськогосподарських угідь. Більше половини цих угідь (11,2 млн га) зосереджено в господарських товариствах, 20,0 – у фермерських господарствах, 15,7 – у приватних підприємствах, 3,4 – у виробничих кооперативах, 2,3 – у державних підприємствах, 7,4% – у підприємствах інших форм господарювання. Із загальної кількості підприємств 48 тис. мають сільськогосподарські угіддя. Із них 67,8% підприємств мають площу до 100 га, 15,2% – від 100 до 500 га, 5,5% – від 500 до 1000 га, 5,4% – від 1000 до 2000 га, 6,1% – понад 2000 га. У 2012 р. середній розмір підприємства з урахуванням фермерських господарств збільшився порівняно з 2011 р. на 2,1% і становив 392 га сільськогосподарських угідь, без урахування фермерських господарств цей показник зменшився на 1,5% (1158 га).

У 2012 р. відбулося подальше укрупнення фермерських господарств: на одне господарство в середньому припадало 108 га сільськогосподарських угідь (на 1,7% більше, ніж у попередньому році) та 105 га ріллі (на 1,5% більше) (табл. 1). Орендовані землі фермерських господарств відповідно становили 81,4% загальної площі землі в їх користуванні. У 2012 р. середньооблікова чисельність найманих працівників у підприємствах, установах та організаціях із кількістю найманих працівників 10 осіб і більше, що займалися сільським господарством, дорівнювала 574,3 тис. осіб.

Фонд оплати праці, нарахований за рік штатним працівникам сільського господарства, становив 13944,2 млн грн, або 3,6% від загального фонду штатних працівників, що був нарахований в економіці країни. У 2012 р. проти 2011 р. середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника підприємств сільського господарства зросла на 12,4%, але при цьому залишалась однією із найнижчих серед усіх видів економічної діяльності – 2023 грн.

Упродовж 2012 р. заборгованість із виплати заробітної плати працівникам сільського господарства збільшилася на 1,4% і станом на 1 січня 2013 р. становила 25,9 млн грн, або 2,9% загального боргу по країні. При цьому 16,8 млн грн, або 64,7% заборгованої заробітної плати, сконцентровано на підприємствах-банкрутах (суб'єктах господарювання, щодо яких реалізуються процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом). На економічно активні підприємства припадало 34,6% загальної суми боргу, ще 0,7% – на економічно неактивні, які призупинили діяльність у попередніх роках.

Наведені розрахунки таблиці 1 свідчать, що рентабельність виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств незалежно від розмірів земельної площі в обробітку забезпечується державною підтримкою. Так, низьким рівнем рентабельності та збитковістю характеризується тваринництво, що не дозволяє забезпечити розширене відтворення та економічну стійкість сільськогосподарських підприємств. Така ситуація вимагає розробки дієвої державної підтримки галузей тваринництва з тим, щоб забезпечити економічну привабливість тваринництва для сільськогосподарських товаровиробників.

Таблиця 1 – Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь, 2012 р.

Показники	Групи за площею с.-г. угідь, га							Всього
	до 100	101-500	501-1000	1001-2500	2501-5000	5001-10000	понад 10000	
Кількість господарств у групі	763	1686	1525	3142	1401	484	166	9167
Середня площа с.-г. угідь, га	21	319	730	1625	3430	6684	22233	2019
у т.ч. ріллі	17	296	687	1549	3255	6364	21482	1923
Частка продукції тваринництва у товарній продукції, %	77,0	53,5	13,9	17,4	16,1	15,9	10,8	21,3
Рівень рентабельності, %	25,9	30,3	20,7	27,8	18,6	16,7	14,4	20,5
у т.ч. рослинництва	13,0	17,8	25,1	28,3	24,8	18,3	18,0	22,3
– тваринництва	30,4	43,6	-0,6	25,2	-5,9	8,9	-8,9	14,3
Вироблено на 100 га с.-г. угідь:								
– приросту великої рогатої худоби, ц	240,7	6,9	6,0	7,7	9,3	8,8	8,0	8,4
– приросту свиней, ц	4756,9	88,1	8,0	12,2	14,0	23,9	27,7	23,8
– молока, ц	4545,1	92,8	75,8	113,0	141,9	143,3	128,4	129,9
Надій від однієї корови, кг	4281	2808	3541	4075	4784	5191	5228	4598
Середньодобові прирости живої маси, г:								
– великої рогатої худоби	418	379	409	426	465	548	577	478
– свиней	469	439	312	371	364	497	528	441
Державна підтримка виробництва продукції рослинництва та тваринництва – всього, тис. грн	344719	407564	281940	2038594	1667711	839388	778211	6358127

у т.ч.: для підтримки виробництва продукції тваринництва	301397	292972	34088	731169	527801	260515	168772	23167 13
Рівень рентабельності з урахуванням державної підтримки, %	30,9	39,9	27,1	37,0	26,4	21,7	17,8	26,9
у т.ч.: тваринництва	36,3	57,7	4,0	43,8	6,3	17,9	-3,5	24,8

Джерело: складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Отже, однією з найважливіших умов забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств є стійкість виробничо-технічної бази, підтримка її конкурентоспроможності, що дасть змогу успішно конкурувати з іншими товаровиробниками на ринку. На нашу думку, економічна стійкість в умовах кризи означає відсутність надмірних коливань в економічному стані підприємства. Підприємство із відносно постійним збільшенням обсягів виробництва продукції та стабільно зростаючими обсягами прибутку можна вважати економічно стійким, водночас економічно нестійким, якщо його економічний стан характеризується частими спадами, низькою ліквідністю, низьким рівнем рентабельності та частими загрозами дефолту за зобов'язаннями.

Найбільш поширеною є думка про економічну стійкість як результат агрегації кількох складових елементів, при цьому склад елементів у різних авторів варіюється. Найбільш поширеними елементами, або ж складовими економічної стійкості, є: фінансова, операційна, ринкова і організаційна стійкість. Деякі автори пропонують доповнити її інноваційною, технологічною та іншими видами стійкості з метою інтегрального виміру економічної стійкості. Автор вважає, що найважливішими елементами є: фінансова, техніко-технологічна, виробнича, маркетингова, організаційна, інвестиційна стійкості. Зазначимо, що економічна стійкість не є синонімом стабільності, а також не може розглядатися лише як аналог фінансової стійкості.

Отже, завданнями керівництва підприємства є визначення моменту проведення комплексу заходів зі зміцнення фінансово-економічної стійкості функціонування підприємства з урахуванням організаційно-економічних особливостей етапу життєвого циклу і, можливо, початку перетворень, пов'язаних із переходом до нового якісного стану. Якщо прибуток від основної діяльності недостатній для покриття витрат, пов'язаних із функціонуванням підприємства, а основний дохід носить випадковий характер, то ці перетворення можуть зумовити диверсифікацію виробництва, перелив капіталів у іншу галузь, зміну організаційно-правового статусу підприємства.

Відповідно до поставленої мети дослідження нами розкрито сутність категорії «економічна стійкість підприємства». На підставі узагальнення класичних теорій економічної рівноваги основною умовою економічної стійкості підприємства визначено максимізацію прибутку. Нормальна (відтворювальна) величина прибутку від діяльності підприємства є грошовим стимулом і винагородою на вкладений капітал. Очевидно, що прибуток породжує конкуренцію, а надмірний – стимулює руйнівну конкуренцію.

Синтез інституціональної й еволюційної теорії розвитку економічних систем, а також неінституціональної та неоліберальної теорій зумовлюють необхідність застосовувати саме інтегральну теорію, щоб комплексно розглянути розвиток сучасних економічних систем і, максимально використовуючи арсенал наукових розробок, а також емпіричну базу, запропонувати механізм управління економічною стійкістю аграрних підприємств, оптимізуючи при цьому ефективність використання їх виробничих ресурсів. Подібний підхід передбачає розгляд економічної стійкості підприємства як системи соціально-економічних відносин, що виникають у процесі діяльності як усередині, так і зовні підприємства. Категорія «економічна стійкість підприємства» характеризується синтезом якісних і кількісних характеристик. На нашу думку, економічна стійкість є здатністю підприємства отримувати прибуток у розмірі, достатньому для нарощування його стратегічного потенціалу і реалізації конкурентних переваг, здійснення розширеного відтворення у довгостроковому періоді, збереження раціональної виробничої структури в процесі свого розвитку і можливість адаптації до мінливих умов ринкового середовища.

Стійкість сільськогосподарських підприємств може бути оцінена системою показників, вона може регулюватися системою, що управляє (підтримуватися, підвищуватися або знижуватися) відповідно до стратегічної мети розвитку господарюючих суб'єктів.

Висновки. Отже, економічна стійкість розвитку сільськогосподарського підприємства – це керований процес нарощування ресурсного потенціалу виробничої системи за рахунок забезпечення її динамічної рівноваги, мотивації економічних агентів до підвищення конкурентоспроможності підприємства, інноваційного і раціонального господарювання,

розширеного відтворення і на цій основі – поліпшення якості життя населення з урахуванням потреб прогнозованого майбутнього. Вважаємо, що у нинішніх умовах головним критерієм стійкості сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації у довгостроковому періоді є не стільки збільшення прибутку або обсягів виробництва і навіть не стільки вирішення продовольчої проблеми для всього населення, скільки збереження ґрунту, його родючості, інших природних ресурсів – і людини як головного чинника виробництва. За такого підходу прибуток є лише головною умовою безперервного розвитку, здійснення розширеного відтворення, він може бути критерієм оптимальності лише в короткостроковому періоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цямрюк, Ю. С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу [Електронний ресурс] / Ю. С. Цямрюк. – Електрон. текстові дані. – Режим доступу: http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc.
2. Удовиченко М.О. Економічна стійкість аграрних підприємств: фактори. Види, модель побудови // М.О. Удовиченко. – Вісник Полтавської державної аграрної академії. – №2. – 2012 – С.185-189.
3. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Пер. с англ./ Ф. Х. Найт – М.: Дело, 2003. – 360с.
4. Фатхутдинов В. А. Организация производства: Учебник./ В. А. Фатхутдинов – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М. 2007. – 544 с.
5. Слупян К. В. Забезпечення економічної стійкості розвитку підприємств бурякоцукрової галузі України / К.В. Слупян // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 3. – С. 79-81.

REFERENCES

1. Cjamrjuk, Ju. S. Zmist ekonomichnoї stijkosti pidpriemstva ta metodi її analizu [Elektronnij resurs] / Ju. S. Cjamrjuk. – Elektron. tekstovi dani. – Rezhim dostupu: http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc.
2. Udovichenko M.O. Ekonomichna stijkist' agrarnih pidpriemstv: faktori. Vidi, model' pobudovi // M.O. Udovichenko. – Visnik Poltavs'koї derzhavnoї agrarnοї akademii. – №2. – 2012 – S.185-189.
3. Najt F. H. Risk, neopredelennost' i pribyl' / Per. s angl./ F. H. Najt – M.: Delo, 2003. – 360s.
4. Fathutdinov V. A. Organizacija proizvodstva: Uchebnik./ V. A. Fathutdinov – 3-e izd., pererab. i dop. – M.: INFRA-M. 2007. – 544 s.
5. Slupjan K. V. Zabezpechennja ekonomichnoї stijkosti rozvitku pidpriemstv burjakocukrovoї galuzi Ukraini / K.V. Slupjan // Visnik agrarnοї nauki. – 2011. – № 3. – S. 79-81.

Доходность как инструмент обеспечения экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий **О.Е. Матвийчук**

В статье акцентируется, что в условиях трансформации экономики и активизации интеграционных процессов в мировое экономическое пространство значительно усилилось влияние внешней среды, превратило его в фактор, который обуславливает стратегию и деловую политику сельскохозяйственных предприятий. Изменчивость внешней среды обусловила тот факт, что успешное функционирование предприятия зависит от уровня его экономической устойчивости, которая определяется способностью так реагировать на внешние раздражители, чтобы не только сохранять и генерировать факторы, которые обусловили его уравновешенное состояние, но и способствовать дальнейшему развитию, используя собственный экономический потенциал. Основным условием достижения состояния экономической устойчивости является получение оптимальной величины прибыли, достаточной для дальнейшего развития сельскохозяйственного предприятия на основе самофинансирования. В статье рассмотрены вопросы сущности понятия «экономическая устойчивость предприятия». Проанализированы условия и факторы формирования экономической устойчивости, определены особенности ее формирования в сельскохозяйственных предприятиях. Исследовано влияние прибыльной деятельности сельскохозяйственных предприятий на их экономическую устойчивость.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, доходность, экономическая устойчивость, ресурсный потенциал, обеспечение и поддержание устойчивости, финансовая стабильность, экономическое развитие, управление.

Надійшла 14.03.2014 р.